Faculty of Letters Journal of Social Sciences

| cujos.cumhuriyet.edu.tr | Founded: 1982 Available online, ISSN: 1305-5143 Publisher: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

A Sociological Evaluation of Distance Education Applications in Higher Education

Özden Akıl[1,a*], Fatih Arslan[2,b]

[1] *Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Letters, Department of Sociology*
**Corresponding author*

Research Article

Acknowledgement

 # This study, which prepared in the Institute of Social Sciences of the Sivas Cumhuriyet University, was produced from the PhD thesis titled " Evaluation of academicians' professional alienation situation in the process of distance education in the context of digital transformation".

History

Received: 09/10/2025
Accepted: 06/11/2025

ABSTRACT

Distance education has evolved over the years in parallel with the development of mass media. Initially conducted via letter, distance education has gradually evolved into radio, television, and eventually the internet, relying on technological advancements. The complete transition from traditional education to distance learning, particularly during the COVID-19 pandemic, has increased interest in this form of education. The implementation of distance learning methods at all levels of education, from the lowest to the highest, has caught educators and students off guard and unexpectedly. While this form of education initially presented a source of stress, over time, factors such as gaining experience with digital applications and utilizing the advantages offered by digital technologies in course resources have relatively diminished negative perceptions of this form of education. Today's university-aged young generation, born into an environment where computers and the internet are actively involved in human life, is increasingly interested in an education supported by digital methods. Changing generations, developing technologies, and the pandemic have increased academic awareness of this issue, and distance learning methods have begun to be used more effectively. This study examines, compiles, and summarizes relevant research, providing a theoretical overview. Specifically, it examines the pandemic-related distance education process in higher education institutions worldwide, and examines the importance of digital technologies in this process.

Keywords: Distance Education, Digitalization, Higher Education, Pandemic

Yükseköğrenimdeki Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Sosyolojik Bir Değerlendirmesi

Bilgilendirme

 # Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan " Akademisyenlerin uzaktan eğitim sürecinde mesleki yabancılaşma durumunun dijital dönüşüm bağlamında değerlendirmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

ÖZ

Uzaktan eğitim, yıllar içerisinde kitle iletişim araçlarının gelişimiyle paralel bir şekilde gelişim göstermiştir. Başlarda mektup yoluyla gerçekleştirilen uzaktan eğitim, zaman içerisinde teknolojik yöntemlere bağlı olarak radyo, televizyon ve nihayetinde internet yoluyla gerçekleştirilmiştir. Özellikle COVID-19 pandemi sürecinde geleneksel eğitimin tamamen uzaktan eğitime aktarılması, bu eğitime duyulan ilgiyi artırmıştır. Eğitimin en alt kademesinden en üst kademesine kadar bütün aşamalarında uzaktan eğitim yöntemlerinin uygulaması, eğitimciler ile öğrencileri hazırlıksız ve ani bir şekilde yakalamıştır. Başlarda bu eğitim şekli her ne kadar stres kaynağı olsa da zaman içerisinde dijital uygulamalar üzerinde tecrübe kazanma, ders kaynaklarında dijital teknolojilerin yarattığı kolaylıklardan faydalanma gibi etkenler bu eğitim türüne karşı oluşan olumsuz görüşleri nispeten azaltmıştır. Günümüzde üniversite çağlarını yaşayan genç nesil, bilgisayar ve internetin insan hayatında aktif olarak yer aldığı bir ortamda doğduğu için dijital yöntemlerle desteklenen bir eğitime daha çok ilgi duymaktadırlar. Değişen nesiller, gelişen teknolojiler ve yaşanan pandemi süreci akademisyenlerin de bu konudaki farkındalığını artırmış, uzaktan eğitim yöntemleri daha etkili kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada konuyla ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş, derlenmiş, aktarılmış ve teorik bir genellemeye ulaşılmıştır. Özellikle dünya genelinde yükseköğretim kurumlarındaki pandemiye bağlı uzaktan eğitim süreci incelenmiş, dijital teknolojilerin bu süreçteki önemi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Dijitalleşme, Yükseköğretim, Pandemi

Copyright

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

[a] *ozdenankara@outlook.com* *0000-0002-6181-4484* | [b] *Oarslan4381@gmail.com* *0000-0001-6916-6277*

How to Cite: Arslan F, Akıl Ö (2025) A Sociological Evaluation of Distance Education Applications in Higher Education, *CUJOSS, 49*(3): 229-239

Giriş

Uzaktan eğitim özellikle pandemi süreciyle birlikte daha çok önem kazanmış bir kavramdır. Çünkü hayati bir tehlikeden dolayı süresi belirsiz olarak kapatılan eğitim kuruluşlarının yerini alabilecek, bu belirsiz süreci daha verimli geçirmeyi sağlayacak tampon bir sistem olarak uygulanmıştır. Bu sürecin uygulanabilirliği en geçerli olan eğitim türü olmuştur. Çoğunlukla senkron, bazı zamanlarda da asenkron olarak uygulanan bu eğitim, özellikle öğrencilerin olabilecek en etkili şekilde eğitim hayatlarını devam ettirmelerini sağlamıştır. Uzaktan eğitim acil bir durumun tamponu olmasının yanında, uluslararası konferanslar, çalışmalar, farklı ülkelerdeki üniversitelerle kolay iletişim, dezavantajlı kişilere, her yaş ve her alana hitap edecek eğitim imkanlarıyla sosyal hareketliliği de artırmıştır. Özellikle yükseköğrenim sisteminde uzaktan eğitimin sağladığı ve sağlayamadığı durumlar, artıları ve eksileri, sosyoloji biliminin de dikkatini çekmiştir. Bu görüş doğrultusunda, bu çalışmada uzaktan eğitimle ilgili temel bilgiler verilerek öncelikle kavramın anlaşılırlığını artırmak amaçlanmıştır. Daha sonra ise yükseköğrenimdeki yeri, önemi, artıları ve eksileri dünyadaki çeşitli üniversitelerdeki çalışmalarla da örneklendirilerek ortaya konulmuştur. Böylece uzaktan eğitimin yükseköğrenimin beşeri ögelerine etkisi detaylandırılarak aktarılmıştır.

Uzaktan eğitimin Türkiye'deki önemi en çok pandemi sürecinde anlaşılsa da varlığının toplum genelinde hissedilmesi Anadolu Üniversitesi Açıköğetim Fakültesi'nin kurulmasıyla olmuştur. 1982 yılında hazırlanan kanun hükmünde kararname ile açılan (Karasoy ve ark., 2021) bu fakülteye ilk senesinde yaklaşık 29 bin kişi kayıt yaptırmıştır (Kırık, 2014). 1990'lı yılların ikinci yarısında ise Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi sahip olduğu öğrenci sayısından dolayı dünya genelindeki uzaktan eğitim veren büyük üniversiteler arasında yer almıştır (Gümüşel ve Dölen, 2022). Televizyonu etkili olarak kullanan bu fakülte, 1999 yılında canlı yayınlara geçerek öğrencilerin sınav haftalarında canlı yayın yapmış ve canlı bağlantılarla eğitimcilere soru sorma imkanı tanımışlardır (Sağlık Terlemez ve Öztürk, 2004). Böylece eğitimci ve öğrenci arasındaki etkileşim artırılmış, sınırlı da olsa senkron bir iletişim yaratmak amaçlanmıştır. Bu tür çalışmalar günümüz teknolojik imkanlarına bakılarak yetersiz görülebilir ancak o dönem için oldukça önemli ve ilerici çabalardır. Gerek maddi, gerek fiziki, gerekse sosyal nedenlerden ötürü eğitimi sekteye uğrayan pek çok kişi bu tür yöntemlerle eğitimlerini devam ettirebilmişlerdir. Dolayısıyla döneminin teknolojik imkanlarını etkili bir şekilde kullanmak uzaktan eğitim uygulamasının önemli bir özelliğidir.

1990'lı yıllarda Anadolu Üniversitesi'nin yanında başka üniversitelerinde uzaktan eğitim vermeye başlaması ve ilerleyen yıllarda da bu eğitim türünü kullanabilen üniversite sayısının giderek artması paralel şekilde uzaktan eğitim alan öğrenci sayısını da artırmıştır. Öyle ki Türkiye 2010'da 2 milyondan fazla öğrencisi ile dünyanın en kalabalık yükseköğrenim düzeyinde uzaktan eğitim alan öğrencisine sahip olmuştur (Samur ve ark., 2011). 2011 yılına bakıldığında ise yükseköğrenim düzeyinde eğitim alan öğrencilerin %48'inin uzaktan eğitim öğrencisi olduğu görülmektedir (Kandemir, 2014). Türkiye'de yükseköğrenim düzeyinde uzaktan eğitime karşı yüksek bir talebin olduğu net olarak görülmektedir. 2007 verilerinde Türkiye'nin açık öğretime ayırdığı bütçe yükseköğretim bütçesinin %35'ini oluşturmaktadır. Bu rakam Avrupa'ya göre oldukça fazladır ve ilerleyen yıllarda gelişmiş ülkeler baz alınarak bu bütçenin düşürülmesi planlanmıştır. Bu plan da örgün eğitime karşı talebin artırılıp, açık öğretime karşı talebin düşürülmesiyle gerçekleştirilmek istenmiştir (Tulunay Ateş, 2014). Uzaktan eğitim her ne kadar önemli bir eğitim türü olsa da örgün öğretim düzeyinde yeterliliğe sahip değildir. Zorunlu uzaktan eğitim süreci bir yana, işe alımlarda da örgün eğitim alma kriteri hala işverenler açısından daha avantajlı görülmektedir. Teknoloji, uzaktan eğitimde önemli bir araç olmasına rağmen örgün eğitimin olduğu gibi entegre edilmesi henüz sağlanamamaktadır. Gerek açık müfredatın gerekse gizli müfredatın teknoloji aracılığıyla olduğu gibi uzaktan eğitime uyarlanması kolay bir iş değildir. Literatür incelendiğinde uzaktan eğitimin daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde araştırılması, incelenmesi ve uygulanması da örgün eğitimin hala devam eden önemini göstermektedir.

Gökmen ve arkadaşlarının (2015) Norveç, İspanya, Almanya, Fransa, Danimarka, İtalya, İngiltere, Portekiz, Finlandiya ve Hollanda'da uzaktan eğitim veren üniversiteleri inceledikleri araştırmada bu ülkelerin tamamının sertifika programlarının olduğu ve devlet desteği aldıkları görülmüştür. Norveç'in uzaktan ön lisans eğitimi veren tek ülke olduğu ancak bu programa talebin oldukça düşük olduğu da saptanmıştır. İspanya, Danimarka ve Fransa ise uzaktan eğitime üniversite bütçesinden pay ayırma gereği görmemektedirler. Verilen sertifika eğitimlerinde en çok dil eğitimi yaygın olarak kullanılmaktadır. Mesleki ve teknik alanlarda ise teorik dersler uzaktan verilirken uygulamalı dersler örgün olarak verilmektedir. Özetle Avrupa'daki uzaktan sertifika eğitimlerinin kullanımı genellikle dil eğitimi içindir. Çünkü dil eğitiminin uzaktan eğitime uygun olduğu deneyimlenmiştir.

Yaşam boyu eğitim kapsamında Avrupa eğitim kurumları önemli adımlar atmakta, özellikle dil eğitiminde gelişmeler kaydetmektedirler. Yeterli teknolojik altyapıları sayesinde uzaktan eğitim alanında büyük avantajlar sağlanmaktadırlar. Dolayısıyla uzaktan eğitime olan talep her ne kadar gelişmekte olan ülkelerde daha fazla iken, Avrupa ve Amerika'daki üniversitelerin uzaktan eğitim sistemi daha gelişmiştir. Buna göre uzaktan eğitim bu ülkelerde daha az sorun teşkil ettiği için araştırma konusu olarak gelişmiş ülkelere oranla daha az yer almakta ve daha az talep görmektedir. Nitekim 2007 yılında yükseköğretim kurumu, Avrupa üniversitelerini örnek alarak uzaktan eğitim için ayırdığı bütçeyi azaltmayı hedeflemiştir. Çünkü Avrupa üniversitelerinde uzaktan eğitim talebi daha düşük olduğu için ayırılan bütçe de daha azdır. Yükseköğretim kurumu da gelişmiş ülkeleri temel alarak ilerleyen süreçlerde uzaktan eğitim talebinin düşürülüp örgün eğitim talebinin artırıldığı bir sistem üzerinde durmuştur. Ancak zaman içerisinde gelişen teknoloji ve yaşanan hızlı

dijitalleşme uzaktan eğitimi tam tersine daha görünür hale getirmiştir.

Yukarıda belirtilen bilgiler doğrultusunda uzaktan eğitim tanımlarına bakmakta da fayda vardır. Bu anlamda ilk olarak Taşpınar ve Tuncer'in tanımına göre uzaktan eğitim, "eğitim alan kişilerin fiziksel olarak bir okul mekanına ihtiyaç duymadan kişisel olarak yerleşik olduğu mekanda eğitim almasıdır" (Taşpınar ve Tuncer, 2008, s. 130). 2008 yılına ait bu tanımlamada uzaktan eğitimle ilgili vurgulanan en belirgin özellik mesafedir. Tanım, öğrencinin okul ortamında bulunmadan eğitim alması üzerinde durmuştur. Başka bir tanıma göre ise "bireylerin çoğunlukla öğrenim mesuliyetlerini kendilerinin üstlendiği, ortamdan ve zamandan yerine göre müstakil olan, öğretmen ve öğrencilerin teknolojik gereçler aracılığıyla haberleşmesini sağlayan eğitimdir" (Özmen, 2010, s. 218). Bu tanımda ise kavrama karşı bakış açısı sorumluluk, bağımsızlık ve iletişim teknolojisi üzerinden genişletilmiştir.

Diğer bir tanımda uzaktan eğitim "BİT ve internet ile vakitten ve yerden özgür olarak bilgiyi almak isteyen bütün kişilere aktarmak suretiyle yapılan eğitimdir" (Yavuzer ve Kahraman, 2013, s. 132). Geçen yıllar içerisinde uzaktan eğitim kavramında teknoloji vurgusu giderek kendini daha çok hissettirmeye başlamıştır. Diğer bir tanımda da bu görüşe örnek oluşturacak şekilde teknolojik yön ön planda tutulmuş, hatta "uzaktan eğitim, devrin teknolojisinden faydalanılmasını temin eden bir eğitim felsefesidir" (Demiray, 2013, s. 160) denilerek bir adım öne gidilmiştir. Yine teknolojik yönün oldukça üzerinde durulduğu ve daha detaylı bir anlatımın yapıldığı başka bir tanım ise şöyledir: "Uzaktan eğitim fiziki anlamda eğitim alan bireylerin bulundukları mekanlarda olmasına gerek görmeksizin, eğitim alan ve eğitim verenlerin aktüel BİT'lerden faydalanarak internet üzerinden senkron veya asenkron olacak şekilde ders işledikleri, programlı bir eğitim biçimidir" (Özyürek ve ark., 2016, s. 593).

Yukarıdaki tanımlara bakıldığında uzaktan eğitim denildiği zaman akla ilk ve genel olarak mesafe ve teknoloji kavramlarının geldiği görülmektedir. Teknolojinin yıllar içerisinde geleneksel eğitimde dahi artan önemi uzaktan eğitim sisteminde daha da büyük artış göstermiştir. Buna göre "teknik olarak uzaktan eğitimin temel düşüncesi, bilgisayar temelli bilgi referansları, elektronik kitaplar ve kılavuzlar, görüntülü ve sesli koleksiyonlar ve kütüphane ortamlarını kapsayan eğitsel bilgi alanının meydana getirilmesidir" (Lenar ve ark., 2014, s. 113).

Johnston (2020) ise uzaktan eğitimle ilgili tarihçeyi inceleyerek geçmişten itibaren yapılan tanımlara bakmıştır. Bu tanımları daha geniş bir çatıda ele alarak genel anlamda üç ayrı tanım ortaya çıkarmıştır. Bu tanımlardan ilki sanal ağ eğitimidir. Bu eğitim şeklinde öğretim tecrübesi bağımsız bir şekilde edinilir. Öğrenci ve eğitimci teknolojik araçlarla etkileşim kurar. Birebir görüşmeler ve yönlendirmeler oldukça sınırlıdır. Bu uzaktan eğitim türünün yapısı büyük oranda esnektir. Teknolojik altyapının gelişmiş olduğu, yaşam boyu öğrenme ilkesi ışığında genellikle yetişkin bireylerin almış olduğu sertifika ya da hizmet içi eğitim bu türde verilebilir. İkinci olarak kopyalanmış içerik eğitiminde öğrencilerin bağımsızlığı daha azdır. Teknoloji aracılığıyla bir kurum veya eğitimci tarafından yönlendirilirler. Ancak asenkron öğretim burada daha esnektir. Son olarak uzaktan sınıf eğitiminde ise öğrenciler daha az esnek ve eğitimciye daha bağımlıdırlar. Teknoloji tabanlı, senkron olarak uygulanır ve öğretmen-öğrenci görüşmeleri daha doğrudan yapılır. Pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim şekli bu türe daha yakındır.

Uzaktan eğitim, uygulandığı her dönemin teknolojik yeterlilikleri içerisindeki iletişim araçları baz alınarak uygulanmaktadır (mektupla, radyoyla, televizyonla eğitim gibi). Dijital gelişmelerle paralel şekilde ilerleyen uzaktan eğitim sistemi son yıllarda teknolojik yeniliklerin hızlanmasıyla birlikte daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Bununla birlikte pandemi süreci de uzaktan eğitimle ilgili asıl ciddi farkındalığı yaratmıştır. Bu dönemde hızlı ve hazırlıksız bir şekilde geçilen uzaktan eğitim sistemine karşı eğitmenler ve öğrenciler tarafında olumsuz görüşler ağırlığını korumaktaydı. Özellikle bu sistem için yeterli altyapının birçok üniversitede bulunmaması, teknik aksaklıklar, sisteme iki tarafın da yabancı olması ve acil olarak öğrenme zorunluluğu stres ve baskı yaratan bir duruma neden olmuştur. Bu süreç dijital gelişmelerden bağımsız bir uzaktan eğitimin sağlıklı bir şekilde yürütülemeyeceğini göstermiştir. Belli bir yaşın üstünde olan ve yeterli teknolojik tecrübesi olmayan akademisyenler sistemi öğrenmekte zorluk yaşarken, derslerin kayıt altına alınması eğitmenler üzerinde ek bir baskı yaratmıştır. Bazı derslerin ev ortamında, ekran üzerinden öğrenilmeye müsait olmaması, laboratuvar veya atölye gibi ortamlarda yapılma gerekliliği eğitimci ve öğrenciyi ciddi ölçüde kısıtlamıştır. Yaşam alanları yüksek sese, boya kokularına ve geniş alanlara uygun olmayan güzel sanatlar öğrencileri ile uygulamalı ders yoğunluğu fazla olan fen ve sağlık bilimleri öğrencilerinin bu eğitim türünde yaşadıkları olumsuzluklar görece daha fazla olmuştur. Bununla birlikte evde yeterli alanı ve yeterli teknolojik imkanı olmayan, özetle iş veya okul ortamını ev ortamına taşıyamayan kişiler de bu süreçten olumsuz etkilenmişlerdir. Ancak daha sonrasında teknolojik altyapıların iyileştirilmesi, edinilen tecrübelerin artması, bazı zorunlulukların bazı eğitimcilerin öğretim yöntemlerini iyileştirmesi ve geliştirmesine neden olması, bazı derslerde birtakım pratik uygulamaların keşfedilip uygulanması, eğitim için harcanması gereken zamandan ve maddi giderlerden tasarruf edilmesi, teknolojik imkanlarla sosyal ağların genişletilmesi, yeni bağlantılarla yeni çalışmaların bilimsel katkıları zaman içerisinde uzaktan eğitime karşı oluşan olumsuz düşüncelerin bir kısmını yıkarak olumlu görüşlerin ağırlığını artırmaktadır.

Uzaktan Eğitim-Sosyoloji İlişkisi

Uzaktan eğitimin giderek küreselleşen dünyada artan önemi ve gerekliliği, sosyal ağların genişlemesine sunduğu katkı, sosyal hareketliliği hızlandırması ve iletişimi geliştirmesi sosyolojik açıdan ele alınan ve değerlendirilen konulardır. Bu tür olumlu sosyolojik perspektiflerin yanında teknolojik imkanların öneminin giderek artmasının çeşitli eşitsizliklere ve dijital uçurumlara yol açacağı düşüncesi ise uzaktan eğitimin dezavantajlı yönünü yansıtan diğer bir sosyolojik perspektiftir. İlk

olarak olumlu görüşler incelendiğinde 21. yüzyılda yaşanan değişimlerin sosyoloji-uzaktan eğitim ilişkisini giderek güçlendirdiği gözlemlenmiştir. Öyle ki 21. yüzyılın değişen dinamiklerinden global ekonomi, globalleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlık kazanması, yeni iş alanlarının ortaya çıkması, 21. yüzyılda aranan insan özelliklerinin yeniden biçimlenmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde istenen insan özellikleri yaşam boyu öğrenme ve sürekli eğitim tabanında bilgi ve dijital okuryazarlığı, kendi kendine öğrenme, dijital vatandaşlık, yabancı dil bilme, farklılaşan şartlara uyum sağlama ve kronik bir şekilde güncellenen bilgiyi takip etme potansiyelleri çevresinde biçimlenmektedir (Fırat, 2016). Toplumsal değişmelerle birlikte toplumsal ihtiyaçlar da farklılaşmış, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar uzaktan eğitimin yerini giderek güçlendirmiştir.

Sosyoloji toplumsal davranışları incelerken uzaktan eğitim de sosyal etkileşimlere neden olarak davranışları meydana getirir. Buradaki etkileşimler zamandan ve mekandan bağımsız gerçekleşebilir. Teknoloji aracılığıyla birbirlerinden uzak ve farklı kültürlere, coğrafyalara ve toplumlara ait gruplar birbirleriyle iletişim kurabilir. Bu sayede farklı kültürlerden ortak bir payda oluşturulabilir. Bu etkileşimler toplumsal devamlılığı sağlar. Böylece uzaktan eğitim de bu devamlılığa hizmet eden bir sistem haline gelir (Birkök, 2000). Mesafelerin kalkması, kültürlerin geniş alanlara yayılması ve birbirlerinden uzaktaki insanların aynı mecrada etkileşimde bulunması kuşkusuz sosyal hareketliliği de artıran bir durumdur.

Sosyal hareketlilik kavramı eğitim sosyolojisinin özellikle uzaktan eğitim incelemeleri için oldukça önemli bir kavramdır. Tıpkı toplumlar gibi öğrenme işi de tek değildir, dinamiktir, zamandan bağımsızdır, bir değişim yaratır. Yani öğrenme gerçekleştikten sonra hiçbir şey eskisi gibi olmaz. Öğrenilen şey ne kadar küçük olursa olsun öğrenen kişi artık bir deneyim kazanmıştır. Bu deneyimler onu değiştirir. Artık durumlara etki eden, eyleme geçen bir bireydir (King, 2001). Bu eylemlerle deneyim kazanan birey toplumsal hareketliliğe de katkı sağlar. Toplumsal hareketliliğe uzaktan eğitim de katkı sağlamaktadır. İnsan-toplum etkileşimiyle toplumsallaşma süreci hızlanır ve yoğunlaşır. Bunu sağlayan da sosyal hareketliliktir (Birkök, 2000). Özetle uzaktan eğitimdeki teknolojik yenilikler sosyal hareketliliğe katkı sağlarken, artan sosyal hareketlilik de uzaktan eğitime katkı sağlamaktadır. Yeni eğitim sistemleri, öğretim şekilleri toplumları yeniden şekillendirebilir. Bu görüşlerden yola çıkılarak uzaktan eğitimin sosyolojiye sunduğu önemli katkılardan birinin, etkileşim içine giren grupların çeşitliliğini ve sayısını artırarak daha kapsamlı bir sosyalleşme yarattığı ve bu şekilde sosyal mobiliteyi de artırdığı fikri edinilebilir.

Uzaktan eğitimin diğer bir sosyolojik yorumu ise iletişimsel becerilerle olan ilişkisidir. Uzaktan eğitim ilk çıktığı dönemlerde kapalı bir yapıya sahipken bilgisayar teknolojileriyle birlikte iletişimsel unsurlar artmıştır. Fakat burada önemli bir durum unutulmamalıdır. Bu duruma göre "mobil sistemlerin bilgilendirici özelliği altyapı olduğu sürece vardır" (Sheller, 2014, s. 11). Altyapı yetersiz kaldığı ya da tamamen gittiği zaman kişiler arasındaki iletişim de sona erecektir. Ayrıca uzaktan eğitimde başarılı bir iletişim tam anlamıyla gerçekleşemeyebilir. Çünkü uzaktan eğitim sisteminde bilgisayar konferansları aracılığıyla bir iletişim gerçekleştirilebilir. Bu konferanslar sınırlı, kapalı, hiyerarşik düzene sahip, keşfedici olmayan yapısıyla mevcut sisteme destek olabilir. Veyahut katılımcı, çok sesli, demokratik, açık uçlu ve geniş kapsamlı olarak yaşam dünyasına da yardım edebilir (Sumner, 2000). Özetle uzaktan eğitim çoğunlukla sınırlı bir yapıyla hizmet eder. Ama bilgisayar konferansları gibi daha gelişmiş teknolojik yöntemlerle de daha iyi hizmetler sağlayacak noktaya gelmiştir. Ancak bu yine de konferansın yapısına bağlıdır. Konferansın yapısı kapalı olabileceği gibi iletişime açık, demokratik, keşfedici de olabilir. Başarılı bir iletişim gerçekleştirmek için uzaktan eğitim alanına düşen görev, kurumların reklamını yapmak, kurumsal çıkarları ön planda tutmak yerine sosyal öğrenmeyi amaçlamak ve kişinin yaşamına katkı sağlamaktır. Bu konuda da geçmişten günümüze kadar birçok önemli gelişme yaşansa da hala eksikler mevcuttur. Bu duruma örnek olarak 1983-86 yılları arasında Avustralya'daki bir üniversitede yapılan araştırmada Sosyoloji öğrencilerinin uzaktan eğitim deneyimleri verilebilir. Araştırmaya göre "doğa bilimciler için uzaktan eğitimdeki odak sorun laboratuvar işinin nasıl başarılacağı iken Sosyoloji öğreniminde ise öğrencilerin kendi deneyimlerini sosyolojik düşünceyle ilişkilendirerek nasıl geliştirecekleridir. Sosyal laboratuvarı keşfetmek için de sosyolojik bakış açısını kullanmak gerekir" (Nation, 1987, s. 205). O günlerden günümüze kadar yapılan yenilikler uzaktan eğitimin iletişime katkı seviyesini artırsa da hala yeterli düzeyde olmadığı günümüzdeki deneyimlerle de görülmektedir.

Uzaktan eğitimle ilgili sosyolojinin endişesini oluşturan konu ise eğitim alanında teknoloji kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte süregelen adaletsizlikler ve eşitsizliklerdir. Bu konuyla ilgili bir grup uzaktan eğitimin eşitsizlikleri azalttığını düşünürken bir grup ise artırdığını düşünmektedir. Günümüzde dijital uçurum kavramı eski önemini yitirse de özellikle Covid-19 salgın süreciyle birlikte yeniden düşünülmeye başlanmıştır. Öyle ki kişi teknolojiye ulaşabilse dahi kullandığı teknolojik araçların çeşitleri, kullanma şekilleri ve oluşan sonuçlar dijital bölünme tehlikesi oluşturabilir (Selwyn ve Facer, 2014). Teknolojik gelişmeler eğitim alanındaki eşitsizlikleri de farklılaştırmıştır. Sezgin ve Fırat'a (2020) göre eskiden maddi, coğrafi, sosyo-ekonomik/kültürel farklar eğitimde eşitsizliklere neden olurken şimdi teknoloji ile ilgili durumlar eşitsizlikler yaratmaktadır. Örneğin teknolojik araçlara sahiplik durumu, teknoloji kullanım düzeyi ve teknolojiye erişim kolaylığı gibi. Ancak bu durumlar dolaylı yollardan yine maddi ve coğrafi şartlara uzanmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde ikamet eden, evde kalabalık aile içerisinde yaşayan ya da okul dönemindeki kardeş sayısı fazla olan öğrenciler teknolojik araç sahipliğinde, kullanımında ve erişimde daha yoğun sorunlar yaşayabilirler. Papuşcuoğlu (2021) bu sorunlara yönelik

bazı önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler: maddi durumu düşük olan ve köylerde yaşayan öğrencilere ücretsiz teknolojik araç desteği, gerekli altyapı düzenlemeleriyle internete her bölgeden erişim kolaylığı, internete ücretsiz erişimin kapasitesini artırma, online derslerin niteliğini artırma, çeşitli durumları göz önünde bulundurarak ders saat ve yoğunluğunu ayarlama, örgün eğitimin yokluğunu telafi edecek etkinlikler üreterek öğrencileri bu etkinliklere yönlendirmektir. Bu öneriler uygulamaya geçirilemediği sürece uzaktan eğitimde öğrenciler arasındaki fırsat eşitliği giderek daha da açılacaktır. Çünkü Nerse'nin (2020) çalışmasına göre, yaşadığı bölge, içinde bulunduğu çevre ve edindiği sosyo-kültürel yapının getirilerine göre maddi imkanları daha yüksek olan aileler çocuklarını dijital teknolojilerin daha aktif kullanıldığı okullara gönderirken, kırsal kesimde daha düşük maddi imkanlara sahip aileler çocuklarını bu okullara yönlendirememektedirler. Dijital teknoloji kullanımında ve eğitiminde daha deneyimli öğretmenlerle daha donanımlı okullarda dijital eğitim alan öğrenciler yükseköğrenimlerinde daha avantajlı olup daha iyi iş fırsatları yakalayabilmektedirler. Ancak bu imkanlara sahip olmayan öğrenciler yaşamlarının ilerleyen süreçlerinde de eşit fırsatlara sahip olamamakta, eşit iş imkanları edinememekte böylece eşitsizlik giderek pekişmektedir. Bu nedenle toplumun her bölgesinden ve her kesiminden öğrencinin eşit imkanlarla eğitim almasının sağlanması oldukça önemli bir konudur.

Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm

Önceki bölümlerde uzaktan eğitime ayırılan bütçenin yıllar içerisinde azaltılmasının planlandığından bahsedilmişti. Ancak uzaktan eğitim teknolojiyle paralel bir gelişim göstererek dünya pazarındaki yerini giderek genişletmekte ve bütçesini de artırmaktadır. Dijital eğitimin son yıllardaki oranları ve gelecekle ilgili yapılan öngörüye dayalı açıklamalara göre küresel çevrimiçi öğrenim pazarının büyüklüğü 2021 yılında 210,1 milyar ABD dolarıydı. 2022-2030 yılları arasında %17,54 oranında büyümesi beklenirken 2030 yılına kadar 848,12 milyar ABD dolarını geçmesi öngörülüyor. (GlobeNewswire.com)

Dijital dönüşüm artık yükseköğretimde bir ihtiyaç halini almıştır. Çünkü ortam artık eskisinden daha rekabetçi bir hale gelmiştir. Öğrenci çekmek ve elde tutmak için dijital eğitim önemlidir. Ayrıca bilimsel araştırmalar karmaşıklaştıkça daha güvenli ve ölçeklenebilir bilgi işlem sistemleri gerekmektedir. Öğrenciler artık dijital deneyimleri üniversite yaşamlarının önemli bir parçası olarak görmektedirler. Ve bu durum üniversite tercihlerini de etkilemektedir. Bazı şirketler de yükseköğretim kurumlarını dijital dönüşüme yönlendirmeye çalışmakta, böylece öğrencilerin okuldan sonraki meslek hayatlarına daha çok yatırım yapılmasına destek olmaktadırlar. Örneğin Microsoft, Google ve KPMG gibi şirketler üniversitelerin dijital dönüşümü için çeşitli perspektifler sunmuşlardır. Sundukları çalışmalarla öğrenme şekilleri, mesleki katkı, katılımı artırmak ve genişletmek, teknoloji, vizyon, finans, kültür ve sürdürülebilirlik gibi konularda üniversiteleri dijital dönüşümde yenilikçi ve lider olmaya teşvik etmektedirler (Alenezi, 2021).

Bu çalışmalar ve teşviklerin sebebinin iş dünyasının giderek dijitalleşmesi olduğu düşünülebilir. Haliyle hızla değişen dijitalleşmiş bünyesinde oluşturacağı iş gücünün de o oranda dijitalleşmiş olmasını beklemektedirler. Onlara gerekli olan dijitalleşmiş iş gücünü yetiştirebilecek yerler ise yükseköğretim kurumlarıdır. Bu nedenle kendilerine faydalı olacak elemanlar almak için yükseköğretim kurumlarıyla bu konuda iş birliği yapmak isteyebilirler.

Son yıllarda teknoloji yükseköğretimde daha yaygın olarak kullanılmasına rağmen öğrenme yöntemlerindeki yararları fark edilememekte, ihtiyaç duyulan daha kapsayıcı kazanımlara ulaşılamamaktadır (Wang ve ark., 2023). Bu durumun nedeni olarak üniversitelerin dijital dönüşümde istenilen düzeye gelememiş olduğu söylenebilir. Üniversitelerin yeterli düzeyde dijitalleşememesinin ise birçok nedeni vardır. Bu nedenler Alenezi'ye (2011) göre; üniversitelerde karar alma yetkisinin daha geniş gruplarda bulunabilmesi ya da karar alma yeterliliği bulunmayan kişi ve grupların karar almasıyla merkezi olmayan kararların ortaya çıkması; dijital dönüşümlere karşı akademisyenler, yöneticiler ya da öğrenciler tarafından direnç gösterilmesi; üniversitelerin dijitalleşmeden önce halletmeleri gereken çok daha acil ve önemli konuların olması ve bunlara odaklanılması; tam tersi öncelikli olmayan, zayıf konulara daha çok önem verilmesi ve son olarak akademisyenlerle öğrenciler arasındaki kuşak farkının giderek açılması ve belirginleşmesidir. Sıralanan bütün bu nedenlerin üniversitelerde yeterli düzeyde dijitalleşmeye ket vurduğu düşünülebilir.

Üniversitelerin en büyük dijital dönüşüm sınavı kuşkusuz Covid-19 salgınıyla yaşanmıştır. Salgınla birlikte dijital eğitim, uzun vadeli bir süreçten acil bir durum konumuna geldi. Dijital eğitime geçişi tüm personel ve öğrencileriyle yalnızca bir hafta içerisinde başaran üniversiteler oldu (örneğin Oslo Üniversitesi). Bunun mümkün olması aslında dijital teknoloji kullanımı ve dijital çözümler oluşturmada uzun yıllar mücadele etmekten geçmektedir. Öğrenme sistemleri oluşturmak, kitlesel çevrimiçi açık dersler vermek, dijital kütüphaneler, web siteleri gibi çözüm yolları 2000'lerden sonra çeşitli üniversitelerde kullanılmıştır. Ancak yine de dijital dönüşüm yükseköğretimde tam olarak başarılamamıştır. Çünkü bu çözüm yolları yavaş ilerlemiştir. Ayrıca stratejik düşünen bazı hükümetlerin merkezi yaklaşımlarıyla bazı meslek uzmanlarının kontrol ve öz yönetim istekleri arasında doğal bir gerilim doğmuştur. Bu da yükseköğretimde dijitalleşmenin hem aşağıdan yukarıya hem de yukarıdan aşağıya doğru oluşmasına neden olmuştur. Hükümetlerin stratejik düşünceleri bilgi teknolojilerinin merkezileşmesine yoğunlaşırken akademik personelin dijitalleşme fikri eğitim ve araştırmaya destek üzerine yoğunlaşmaktadır (Bygstad ve ark., 2022). Bunun sağlanabilmesi için akademisyenlerin dijital dönüşüm sürecinde rollerindeki

değişime ve yenilenen sorumluluk alanlarına kolay adapte olabilmeleri için çalışma şartları düzenlenmeli, özellikle kadrosuz ve yarı zamanlı bir şekilde güvencesiz, düşük ücretli çalışanlarla ilgili düzenlemeler yapılmalıdır. Çünkü bu şartlar değişime karşı gerekli motivasyonu sağlamaya engel oluşturabilir. Ayrıca dijital okuryazarlığın geliştirilmesinde sadece akademisyenlere değil öğrencilere ve kurum geneline de özen gösterilmeli, destek olunmalıdır (Kır, 2020).

Akademisyenler için bu süreç hem daha çok stres ve iş yükü getirirken hem de dijitalleşmenin faydaları ve yarattığı fırsatların farkına vardırmaktadır. Öğrenci yapısının da değişmesiyle öğrencilerle kurumsal ilişkilerde yenilikçilik, verimlilik, şeffaflık ve kontrol konuları da gündeme gelmektedir. Bu da akademisyenlerin ve potansiyel ekiplerinin kapsamının çok ötesine geçen sorunlara sebep olmaktadır. Bu da akademisyenlerde dijital dönüşümle ilgili kararsızlıklara neden olmaktadır (Sjöberg ve Lilja, 2019). Ek olarak değişim süreci bilgi aktarmaktan ziyade öğrencilere koçluk yapmak, tavsiye vermek gibi daha edilgen bir sisteme geçen eğitimciler bu değişen yapı içerisinde yeni iletişim becerileri de öğrenmek zorunda kalmışlardır (Barzman ve ark., 2021). Bu süreç içerisinde yükseköğrenim eğitimcileri sürekli donanım ve yazılım ihtiyaçlarının karşılanabildiği sürece dijital dönüşümün sürdürülebileceğini, dolayısıyla bu sürecin uzun ve emek gerektirdiğini belirtmişlerdir (Salar ve ark., 2023). Bu nedenle uzun süreç, sürdürülebilirlik ve sürekli yenilenme akademisyenleri yorabilir ve bazen sürecin dışına çıkma isteği uyandırabilir. Üstelik akademisyenler için dijital dönüşümün zorlukları sadece yukarıdaki durumlar da değildir. Kurumsal bir desteğin yokluğu, denetleyici ve düzenleyici unsurların fazlalığı da olumsuz sonuçlara yol açabilir. Süreç üzerindeki kontrol müdahaleci olursa dijital dönüşümün faydaları olan yenilik ve esneklik ortadan kalkabilir. Örneğin yeni teknolojilerin akademisyenlerin dersleri sisteme yükleyip kalıcı olarak kaydetmesini istemesi birçok akademisyende hayal kırıklığı yaratmıştır (Rogozin ve ark., 2021; Ghasemi ve ark., 2021). Aşırı müdahale ve kontrol, akademisyenlik mesleğinin yapısına oldukça uzak kavramlardır. Bu nedenle yeni teknolojilerin yarattığı bazı zorunluluklar akademisyenleri benimsedikleri meslek algılarından uzaklaştırabilir.

Yukarıda bahsedilen bütün bu sebeplerden ötürü akademisyenler dijital dönüşüme karşı yer yer mesafeli durabilir ve sürecin yükünü taşımaktan yorulabilir. Ancak yine de bu sürecin içinde yer almaktan kaçamamakla birlikte en önemli aktörleri olarak da değerlendirilebilirler. Öğrenciler açısından ise durum daha olumlu görülmektedir. Çünkü öğrenciler bilgiye erişimin kolaylaşmasıyla daha özerk olmakta, iletişim arttığı için öğretmenlerin ulaşılabilirliği de artmaktadır. İnternet bağlantısı kurulabilen akıllı cihaz sahibi öğrenci oranının artmasıyla ve internete ulaşımın kolaylaşmasıyla yükseköğretimde iletişim şekilleri değişmeye başladı. Öğrencileri dijital ağlardan ayırmak zorlaştıkça onlara göre öğretim yöntemlerindeki değişimlere destekler de artmıştır (Santas ve ark., 2019). Yapılan bir araştırmada üniversite öğrencilerinin "%77,4'ü dijital cihazlarla yardıma ihtiyaç duymadan veya çok az ihtiyaç duyarak çalışabilmekte, %84,4'ü çevrimiçi eğitime aktif olarak katılabilmektedir. Dijital yerli olarak adlandırılan üniversite öğrencilerinde çoklu görev yapma özelliği de bulunmakta, buna göre %77 oranında öğrenci çevrimiçi eğitim esnasında birden fazla cihaz kullanabilirken %85,2'si çevrimiçi eğitim esnasında başka etkinliklerle uğraşabilmektedirler (Tóth ve ark., 2022, s. 150).

Yukarıdaki sonuçlara bakarak söylenebilir ki büyük veriler, yapay zeka ve modeller yükseköğretim kurumları için hem riskler hem de fırsatlar barındırmaktadır. Başta yapay zeka olmak üzere dijital teknolojiler şu an insanların yaptığı çoğu yükseköğretim görevini yapabilir. Değişen roller, kendi kendine öğrenme, becerilerin sürekli sertifikasyonu, çevrimiçi öğrenme, Pazar fırsatlarına dayalı müfredat oluşturma ve öğrenme analitiği dijital dönüşümle ilgili spesifik faydalar ve riskler yaratabilir (Barzman ve ark., 2021). Bu nedenle yükseköğretim kurumlarının bu arada kalmışlık durumunu çözerek faydacı tarafın ağırlığını artırmaya ihtiyaç vardır.

Ancak ne olursa olsun bütün bunlara rağmen "büyük veri ve yapay zeka yükseköğretimde karmaşık durumları kolaylaştırmaktadır. Örneğin; büyük veriler öğrencilerin davranış, yaş, gelenekleri gibi verileri toplayarak kişiselleştirilmiş öğretim programlarıyla yeni öğretim yöntemlerini keşfederek uyarlamaya katkı sağlayabilir. Öğrenci profili kişiselleştirilerek öğretimin maliyeti düşürülebilir. Yapay zeka ise öğrencilerin çeşitli eğitim derecelerinde ne kadar başarılı olup olamayacakları ihtimallerini kişiselleştirilmiş veriler üzerinden belirleyerek öğrencilerin ilerleme sürecini belirleyip kontrol edebilir" (Abad-Segura ve ark., 2020, s. 5). Türkiye yükseköğrenim sisteminde de bu faydaların önemi anlaşılmış olacak ki çeşitli projelerle yükseköğretimde dijital dönüşüm desteklenmiştir. Bu projeler kapsamında 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı bünyesinde Dijital Dönüşüm Ofisi (DDO) kurulmuş, 2019 yılında ise YÖK tarafından bu alanla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de toplam 19 adet DDO vardır. Bu ofislerin amacı dijital dönüşümün üniversitelerde verimliliği artırdığını göstermektir. Buna göre dijital dönüşüm, üniversitelerin araştırma ve geliştirme faaliyetlerini hızlandırmakta, dijital kaynak kullanımı, kaynaklara kolay erişim, dijital öğrenme yöntemleriyle etkili öğrenmeyi artırmaktadır (Epli ve ark., 2023).

Bygstad ve arkadaşları (2022) yükseköğrenimde dijital dönüşüme katkı sağlamak için yönetim, akademisyen ve öğrencilerden beklenenleri şöyle sıralamıştır:

1. Üniversiteler teknoloji, pedagoji ve organizasyon süreçlerini ortak bir öğrenim alanında entegre etmelidir.
2. Akademisyenler ders vermekten ziyade dijital kaynak yönetimine geçmelidir.
3. Öğrenciler karmaşık hibrit ortamlarda çalışma becerilerini geliştirmelidir.

Covid-19 Salgın Sürecinde Yükseköğrenimdeki Uzaktan Eğitim Uygulamaları

Yükseköğrenimde uzaktan eğitimin etkin ve başarılı olan başlangıcı Türkiye'de 1980'li yılların başında Anadolu Üniversitesi'nin kuruluşuna dayanmaktadır. 1990'lı yıllarla birlikte teknolojik gelişmelerdeki artış ve hız yükseköğretimdeki uzaktan eğitim sistemini yaygınlaştırmıştır. 2000'ler ve 2010'larla birlikte bu yaygınlık hız kesmeden devam etmiş ve teknik yapılar daha da geliştirilerek teknolojiden daha da fazla faydalanılmıştır. Bu gelişmeler de başlangıçta hiç olmayan etkileşimi giderek artırarak eğitimin kalitesine katkıda bulunmuştur. 2020'lerde ise meydana gelen salgınla birlikte hızlı bir şekilde küresel çapta uzaktan eğitime geçilmiştir. Uzaktan eğitim, oluşan bir sorun halinde yine tek çözüm yolu görülmüştür. "Sonuç itibariyle, okullar öğrencilerini ve öğretmenlerini mümkün olduğunca kısa zamanda teknolojinin geldiği son noktayla donatarak online eğitim programları yapmak ya da hız kazandırmak mecburiyetinde kalmışlardır" (Adam ve Metljak, 2022, s. 1).

Covid-19 salgın sürecinden önce de uzaktan eğitim deneyimleriyle ilgili çeşitli dönemlerde üniversiteler ve diğer eğitim kurumlarındaki aktörlerle ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan biri de Dicle Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilmiştir. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi'nde görev yapan altmış bir akademisyenle yapılan uzaktan eğitim anketine göre ortaya çıkan sonuçlar ise şöyle aktarılmıştır (Karakoyun & Kavak, 2009): Akademisyenler, uzaktan eğitimin, okulların kültürünü hizmet zemininde eğitim yapmaya özendirdiğini, eğitim alan bireylerin kişisel seçimlerini anlamalarında ve bilgiye daha çabuk ulaşabilmelerinde yardımcı olduğunu düşünmektedirler. Fakat bunun yanında zaman içerisinde geleneksel eğitimin yerine uzaktan eğitimin geçmesi, öğrencilerin uzaktan eğitimle öğrenme olayına daha istekli hale gelmesi ve eğitimdeki keyifli tarafların yanında temel öğrenme işini uzaktan eğitimle gerçekleştirme konularında henüz kararsız kalmakta uzaktan eğitimle birlikte daha olumlu sonuçların alındığı, öğretmenlerin performanslarının ve öğrencilerin dikkatlerinin arttığı konularında da kuşkuları bulunmaktadır.

2012 yılında Malezya'da yapılan bir araştırmada ise Malezya üniversitelerinin uzaktan eğitimi çeşitli formlarda kullandığı vurgulanmıştır. Bu çalışmaya göre "online eğitimden Malezya üniversitelerinde hem yaygın hem de örgün eğitimde yararlanılmaktadır. Örneğin, Open University Malaysia ve University Tun Abdul Razak bütün lisans programlarında online eğitimlerin yer aldığı hibrit ya da karma modellerle derslerini yapmıştır. Yani geleneksel ve online eğitim modellerinden ikisinin de en iyi taraflarını almaya odaklanan harmanlanmış eğitim modeli uygulanmıştır. Bu modelle fiziki ve sanal olan kaynaklar harmanlanarak, farklı öğrenme şekilleri bütünleştirilmekte, teknoloji kullanımı, etkileşim ve akademik kadro ögelerinin bulunduğu bir öğrenme faaliyeti gerçekleştirilmektedir (Noh ve ark., 2012).

Uzaktan eğitim ya da harmanlanmış eğitim modelleri her ne kadar salgın döneminden önce de araştırılan, geliştirilmeye çalışılan bir konu olsa da salgınla birlikte önemi çok daha artmıştır. Bu önem artışı uzaktan eğitim konulu çalışmalarda da artış gözlenmesine neden olmuştur. Aşağıda incelenen araştırmalar da bu süreç içerisinde yapılmış araştırmalardır.

Fas Krallığı'nda 2021 yılında Ben M'sick Fen Fakültesi akademik personeliyle yapılan araştırmada fakülte hocalarından %53,8'i uzaktan eğitimin sürekli hale gelerek Covid-19 salgınından sonra da üniversitedeki uygulamaların içinde yer almasına karşı çıkarken, kalan %46,2'lik kesim de salgın bitiminde uzaktan eğitimin entegre edilmesine olumsuz baktıklarını belirtmiştir. Araştırmacılara göre yükseköğretimdeki zorluklar arasında öne çıkan iki zorluk arasında uzaktan eğitimde bilgi ve iletişim teknolojilerinin entegre edilmesi ve öğrenimi üstlenme sorumluluğu vardır (Nısrıne ve Abdelwahed, 2022). Buna göre eğitimcilerin uzaktan eğitimde en çok zorlandıkları konu dijital teknolojilerin kullanımı ve bu dijital düzene uyum sağlama konusudur. Bu durumda da akademideki dijital dönüşüm süreci, sürecin etkilerinin tespiti ve bu doğrultuda sorunların giderilme çabası büyük önem göstermektedir.

2021 yılında Ürdün'de akademik personelle pandemi döneminde uzaktan eğitim deneyimini öğrenmek için yapılan bir araştırmaya katılan bütün katılımcılar, görev yaptıkları kurumların teknik ve altyapı desteklerinin aniden geçiş yapılan çevrimiçi uzaktan eğitime hazır olmadıklarını ve öğrencilerle sağlıklı bir iletişim ve eğitim için kampüs içerisinde belirli zaman aralığında gerçekleştirilen yüz yüze eğitimin daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Bu süreçte yükseköğretimde yaşanan zorluklar arasında mesai saatlerinin belirsizliği ve çalışma sürelerinin uzunluğu gelmekteydi. Katılımcılar uzaktan eğitimle ilgili teknik bilgi edinmek için iş arkadaşlarından yardım istemenin, internet üzerinden kaynak taramanın, dersleri programa yüklemenin toplamda normal eğitimden daha fazla zamanlarını aldığını belirtmişlerdir (Nabolsi ve ark., 2021).

Yao ve arkadaşlarına göre çevrimiçi eğitim platformları pandemi olsun ya da olmasın her zaman çevrimdışı eğitimle bütünleştirilmelidir. Bilgi-iletişim sistemlerinin temel amacı bu olmalıdır. Burada asıl önemli olan uzaktan eğitimde öğrencilerin gereksinimlerine uygun bilgi arayışlarına yardım etme ve akademisyenlerin kendi bilgi kaynaklarını bu modele göre koordine etme yollarıdır. Bu yolların uygun çözümü doğrultusunda etkileşimin artacağı, öğretmen-öğrenci ilişkisinin sağlıklı bir şekilde sürdürüleceği düşünülmektedir. Ek olarak çok gelişmiş şebeke kaynaklarıyla kırsal ve uzak bölgelerdeki dijital kaynak sorunlarının da çözülmesi uzaktan eğitime katkı sağlayacaktır (Yao ve ark., 2021).

Rusya'da yükseköğretim kurumlarında akademisyenlerin dijital dönüşüme olan tepkilerini ölçmek için yapılan araştırmada pandemi döneminde uygulanan uzaktan eğitim süreci üç aşamalı olarak incelenmiştir. Sonuçlara göre "akademisyenlerin uzaktan eğitimle alakalı hiddeti zirve noktasını geçmiştir.

Online eğitime yönelik daha eşit ve sakin bir tutumları vardır. Yıl içerisinde olumsuz yorumlar 9,6 oranında azalırken olumlu yorumlar 6 puan, tarafsız yorumlar da 3,5 puan artış göstermiştir" (Rogozin ve ark., 2021, s. 291). 2020 ve 2021 yıllarında pandeminin sebep olduğu uzaktan eğitime geçişin ilk dönemi, orta dönemi ve son döneminde yapılan anketlerde süreç içerisinde değişimler gözlemlenmiştir. Bu değişimlere göre ilk dönemlerde uzaktan eğitime karşı oluşan olumsuz tutumlar zamanla azalmaya başlamıştır. Bununla birlikte olumlu fikirlerde de artış gözlenmiştir.

Öğrencilerin genelinin yaş itibariyle teknoloji çağının içine doğmaları ve bundan dolayı teknoloji kullanımına daha uyumlu olmaları düşüncesiyle akademisyenlere göre uzaktan eğitim veya harmanlanmış eğitime daha yatkın olabileceği düşüncesi öngörülmektedir. Burada bahsedilen harmanlanmış öğretim (blended learning) online eğitim ile yüz yüze geleneksel eğitimin olumlu yönlerinin birleştirilerek uygulandığı eğitim türüdür (Uluyol ve Karadeniz, 2009). Günümüzde öğrencilerin uzaktan eğitim ve harmanlanmış eğitime daha istekli olma nedenleri teknolojiye daha meraklı ve dijital gazetelerle daha çok vakit geçirmelerinden kaynaklanır. Öğrenciler harmanlanmış eğitim modeliyle yeni bilgiler edinebilir. Ayrıca yeni sistem büyük oranda esnek yapıda olduğu için ödev hazırlıklarını kendi hız ve zamanlarına göre ayarlayabilirler. Konuyla alakalı kolaylaştırıcı unsurlara isteklerine göre ulaşabilirler. Kısaca öğrenciler için harmanlanmış eğitim sistemi bir lütuf olarak görülebilir (Acharya ve ark., 2022).

Harmanlanmış eğitimin öğrenciler açısından belirtilen olumlu yönleri yansıtıldığı düzeyde gözlemlenmeyebilir. Çünkü uzaktan ya da harmanlanmış olsun eğitimin ana aktör eğitmendir. Eğitmenin ödevler ve sınavlar konusunda belirlediği süreçler uzaktan eğitimde de aynı şekilde uygulanabilir. Elbette ki yüz yüze eğitimden daha fazla aksamalara maruz kalma ihtimali olsa da bir önceki paragraftaki alıntıda belirtildiği gibi zaman yönetimine tamamen öğrencilerin karar vermesi çok görülen bir durum değildir. Öğretmenleriyle iletişim kurma şekilleri değişerek esneklik gösterse dahi öğrencinin kendisinin belirlediği her vakitte öğretmeniyle iletişim kurması çok doğru bir durum olmayabilir. Ve aynı zamanda öğretmeni tarafından da olumlu karşılanmayabilir. Bununla birlikte dijital yollarla elde edebileceği her bilgi yararlı olmayabilir ve bunun doğru kullanımı yine öğretmeninin belirttiği kriterler doğrultusunda yapılır. Ev ortamının ders için uygun olmaması, sahip olunan teknolojik eşyaların yetersizliği, internet aksamaları gibi ekstra problemler de öğrenciler için eklenebilecek diğer problemler olabilir. Teknolojik altyapıyı karşılamak ve uygulamak birçok ülkede çok zor olabilir. Ancak gelecekte sırf geleneksel eğitimden ziyade hibrit bir eğitimin daha çok konuşulacağı da öngörülmektedir. Bu nedenle yeni gelişmelere karşı direnç yerine uyum gösterme, sistemsel altyapıyı uzman ekiplerle düzenleme ve insan kaynağı bu yeniliklere uyumlu olarak ancak stres ve kaygı yaşatmadan yetiştirmek şimdilik bir çözüm yolu olarak düşünülebilir.

Günümüzdeki teknolojik gelişmeler ve son dönemde yaşanan pandemi boyutundaki salgınlar göstermektedir ki uzaktan eğitim, çevrimiçi eğitim ya da online eğitim olarak adlandırılan sistem gelecekte tek başına ya da geleneksel eğitime entegre edilerek devam ettirilecektir. Dijital teknolojinin eğitimde kullanılması ve geliştirilmesi modern bir eğitim için son derece gerekli ve olumlu bir durumdur. Ancak dijital teknolojilerin eğitimdeki ağırlığının artmasının öğrencilere, eğitimcilere, velilere ve kurum yönetimlerine ne gibi etkilerinin olduğunun saptanması ve bu saptamalara yönelik önlemler alarak ilerlenmesi daha doğru bir yöntem gibi düşünülmektedir. Çünkü hızlı, hazırlıksız ve yeterli donanıma sahip olmadan uygulanan uzaktan eğitim yöntemleri hem eğitime erişimde eşitsizliklere hem de eğitimcilerde ve öğrencilerde strese, kaygıya ve yabancılaşmaya sebep olabilir.

Sonuç

Sonuç olarak ortada açıkça görülen bir durum vardır: Yeni nesil öğrenciler tahta ve tebeşir eğitimiyle uzun süre dikkatlerini koruyamamaktadırlar. Dikkatleri daha dağınık ve teknoloji odaklıdır. Bu durumu akademisyenler de derslerinde birebir gözlemlemektedirler. Uzun süre sınıf ortamında tahta üzerinde anlatımlara dayalı eğitimlerle dikkati koruyabilmek zorlaşmış durumdadır. Öğrenciler eğitim şekli ne olursa olsun dijital teknolojilerin yer aldığı eğitimlere daha çok ilgi göstermektedirler. Bu nedenle online eğitimler özellikle yükseköğretimde öğrenciler için daha cazip görünebilir.

COVID-19 döneminde ani ve hazırlıksız bir şekilde yürütülmeye başlanan uzaktan eğitim yöntemleri zamanla daha olumlu karşılanmıştır. Dersler için kullanılan programların öğrenilmesinde harcanan zaman, çeşitli aksaklıklarda yaşanan stres, mesai saatlerinin belirsizleşmesi, derslerin bilgi-iletişim teknolojilerine adapte edilme zorluğu, ders kaynaklarını bulma ve yüklemede yaşanan tecrübesizlikler, ev ortamı ile iş ortamının birbirine karışması, her saatte ulaşılabilir durumda olma, öğrencilerle birebir iletişim kuramama, sadece boş bir ekrana karşı konuşmanın yarattığı yetersizlik hissi gibi durumlar akademisyenlerin uzaktan eğitim sürecinde yaşadığı temel sorunlardır. Aynı şekilde öğrencilerin de üniversite ortamından uzak olması, kampüs ortamındaki sosyal ve kültürel imkanlardan geri kalarak ekran başında uzun saatler geçirmesi, hocalarından gözlemleyerek öğrenecekleri ve edinecekleri birtakım davranışları gözlemleyememesi, ev ortamına uygun olmayan dersleri ev ortamında almak zorunda kalması (sanatsal ve deneysel dersler gibi), mekânsal kısıtlılıklar yaşaması, teknolojik altyapı ve dijital materyal yetersizliğini daha derinden hissetmesi gibi durumlar, uzaktan eğitimin yarattığı sorunların öğrenci tarafı olarak ele alınabilir.

Uzaktan eğitimin neden olduğu yukarıda belirtilen durumların yanında olumlu etkileri de bulunmaktadır. Ulaşım sorunlarının azalması, yolda geçirilen sürenin derslere ayrılarak daha verimli geçirilmesi, dijital ortamların kontrol mekanizmasının daha fazla olmasının öğrenci-akademisyen özgürlüğünü kısıtlaması gibi bir algının yanında ders

notlarının yenilenmesi, literatürün daha verimli araştırılması gibi olumlu bir algının da oluşması sayılabilir. Ayrıca dijital teknoloji kullanımı zayıf olan akademisyen ve öğrencilerin bu süreçte teknolojik bilgilerini ilerletmesi, online yöntemlerle ulusal ve uluslararası bağlantılarını artırarak online konferanslara katılıp ortak çalışmalar yürütmek için imkanlar bulması da olumlu etkilerden görülebilir. Bununla birlikte çeşitli sınavlar, mülakatlar veya eğitimler için şehir hatta ülke değiştirmek zorunda kalmayarak mevcut mekanında internet üzerinden katılım göstermek hem ekonomik hem de duygusal açıdan daha pozitif etkiler yaratabilmektedir. Yine akademisyenlerin zaman, plan ve programlarına bağlı olarak yüz yüze gerçekleştiremedikleri dersleri uzaktan eğitimle gerçekleştirme imkanı da derslerde yaşanabilecek aksaklıkların önüne geçmektedir.

Özetle zaman içerisinde uzaktan eğitim sistemlerinin öğrenilmesi, uygulamalarda yaşanan aksaklıklar ve stresin azalması, daha bilinçli ve deneyimli yöntemlerle pratik ve eksiklikleri gidermeye yönelik kullanımının artması ile uzaktan eğitim algısı daha olumlu bir yöne eğim göstermiştir. Sonuç olarak yarattığı kısıtlılıklar veya imkanlarla, gerek tek başına gerekse geleneksel eğitimle harmanlanmış olarak uygulanan uzaktan eğitim artık günümüzün dijital gelişmeleri doğrultusunda yadsınamaz bir eğitim türüdür. Bu nedenle bu eğitime karşı topyekûn olumsuz bir algı geliştirmektense daha bilinçli, gelişmiş ve tamamlayıcı olarak eğitime katkı sağlaması yönünde nasıl kullanılacağı ve ilerletileceği üzerinde durulması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü dijital gelişmelerden eğitim kurumunda yeterli düzeyde faydalanılmaması çok da verimli ve bilinçli bir tavır olmayacaktır.

Extended Abstract

Distance education has gained a significant place in higher education, particularly after the COVID-19 pandemic. While this system, which initially caused stress for academics and students, has since begun to be seen for its positive aspects. Factors such as the lack of a classroom environment, limited visual communication, technical glitches, the inability of some courses to be delivered online, the system being newly learned, and the need to change teaching methods have largely negatively impacted the perception of this type of education. However, over time, the necessity and increasing importance of digitalization have led to the discovery of innovations related to distance education. Positive factors, such as the increasing importance of digital skills in academic studies, the ability to easily connect with universities and academic staff worldwide through online congresses, conferences, and study opportunities, and the ability to collaborate and exchange ideas with numerous academics across the globe despite distances, have also changed the perspective on distance education. Not having to relocate for various exams and interviews provides both financial and mental convenience for students and academics. The fact that the majority of students are from the younger generation has led to a greater interest in digital-based education, while universities are striving to prioritize the benefits of digital technologies to attract students.

Developments and rapid digitalization demonstrate that distance education is now part of higher education, both within hybrid education and on its own. The world achieves its development primarily through technological innovations. Institutions that fail to keep pace with technological advancements are left out of the competitive landscape. Therefore, those seeking to remain in global economic competition place significant importance on digital developments. Universities, in order to secure their share of this competitive landscape, strive to attract students by developing new methods in education. Therefore, advanced distance education systems contribute significantly to universities. With the concept of lifelong learning, the boundaries of education for the individual have expanded, and the structure of distance education, independent of location and distance, has increasingly increased interest and relevance. Therefore, the importance of distance education has increased not only for the general student profile but also for different student profiles. Recognizing this, educational institutions are striving to increase their infrastructure capacity related to distance education, both for economic profit and for their image.

Societies cannot be considered independent of technological advancements. Therefore, education, one of the fundamental institutions of societies, cannot be independent of technological developments. Therefore, the amount, form, and structure of distance education related to digitalization are maintained at appropriate levels, and it somehow exists in higher education. This study, taking into account the increasing importance of distance education, conducted a comprehensive global literature review. The pandemic and its subsequent developments were examined, drawing on numerous universities worldwide. This study can be further developed by examining distance education systems, particularly those in Western universities, based on digital advancements in higher education institutions. It can also be further developed by comparing distance education processes in developed and underdeveloped countries.

Kaynaklar

Abad-Segura, E., González-Zamar, M-D., Infante-Moro, J.C. ve García, G. R. (2020). Sustainable Management of Digital Transformation in Higher Education: Global Research Trends. *Sustainability, 12*(5), 1-24. https://doi.org/10.3390/su12052107

Acharya, A., Mukherjee, S., Bhattacharjee, A. K., Datta, D. ve Deyasi, A. (2022). COVID-19: will it be a game changer in higher education in India?. *Data Science for COVID-19 Societal and Medical Perspectives Academic Press, Volume 2* (Societal and Medical Perspectives), 611-629. https://doi.org/10.1016/B978-0-323-90769-9.00034-7

Adam, T. B. ve Metljak, M. (2022). Experiences in distance education and practical use of ICT during the COVID-19 epidemic of Slovenian primary school music teachers with different professional experiences. *Social Sciences & Humanities Open*, *5*(1), 1-9. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2021.100246

Alenezi, M. (2021). Deep Dive into Digital Transformation in Higher Education Institutions. *Education Sciences 11*(12), 1-13. https://doi.org/10.3390/educsci11120770

Barzman, M., Gerphagnon, M., Aubin-Houzelstein, G., Baron, G-L., Benard, A., Bouchet, F., Dibie-Barthelemy, J., Gibrat, J-F., Hodson, S., Lhoste, E., Martin, C., Moulier-Boutang, Y., Perrot, S., Phung, F., Pichot, C., Siné, M., Venin, T. ve Mora, O. (2021). Exploring Digital Transformation in Higher Education and Research via Scenarios. *Journal of Futures Studies, 25*(3), 65-78. 10.6531/JFS.202103_25(3).0006

Birkök, M. C. (2000). A Conceptual Analysis Of Distance Educational Functions and Perspectives in Sociology. *Turkish Online Journal of Distance Educational-TOJDE*, *1*(*2*), 35-41.

Bygstad, B., Øvrelid, E., Ludvigsen, S. ve Dæhlen, M. (2022). From dual digitalization to digital learning space: Exploring the digital transformation of higher education. *Computers & Education*, *182*(2022), 1-11. https://doi.org/10.1016/j.compedu.2022.104463

Demiray, E. (2013). Uzaktan Eğitim ve Kadın Eğitiminde Uzaktan Eğitimin Önemi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(2), 155-168.

Epli, B., Altunkaya, A. O. ve Calp, M. H. (Ed.). (2023). Üniversitelerde Kurulan Dijital Dönüşüm Ofislerinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *1st International Conference on Contemporary Academic Research ICCAR, 1*(2023).

Fırat, M. (2016). 21. Yüzyılda Uzaktan Öğretimde Paradigma Değişimi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 6*(2), 142-150. 10.5961/jhes.2016.151

Ghasemi, F., Zarei, M., Heidarimoghadam, R. ve Hosseini, S. M. (2021). Exploring unprecedented problems of academicians during the COVID 19 pandemic and their relationships with fatigue and mental health. *Gene Reports, 23*(2021), 1-7. https://doi.org/10.1016/j.genrep.2021.101098

Gökmen, L., Gülnar, M., Peker, Ş., Uluyol, Ç. ve Şahin, S. (2015). Avrupa Ülkelerindeki Uzaktan Eğitim Programları Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 19 (3), 11-32.

Gümüşel, G. ve Dölen, H. (2022). Dünya'da ve Türkiye'de Uzaktan Eğitime Tarihsel Bir Bakış İle Gelecek Eğilimler. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*. 15(8), 152-166. https://doi.org/10.51293/socrates.191

Johnston, J. P. (2020). Creating Better Definitions of Distance Education. *Online Journal of Distance Learning Administration(OJDLA)*, *23*(2), 1-5.

Kandemir, O. (2014). Türkiye"de Yükseköğretim Düzeyinde Uzaktan Eğitim Uygulamaları: Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Ekonomik Kalkınma. *Turkish Studies*. 9(5), 1155-1176.

Karakoyun, F. ve Kavak, M. T. (2009). The opinions of academicians regarding distance learning: a sample of Dicle University. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, *1(1)*, 1172-1176. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.211

Karasoy, H. A., Cebe, E. ve Babaoğlu, P. (2021). Türkiye'de Uzaktan Eğitim Politikaları. *KAYTEK Dergisi*. 3(2), 143-165.

Kır, Ş. (2020). Dijital dönüşüm sürecinde yükseköğretim kurumları ve öğretim elemanlarının gelişen rolleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi, 6*(3), 143-163.

Kırık, A. M. (2014). Uzaktan Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'deki Durumu. *Marmara İletişim Dergisi*. 21: 73-94. 10.17829/midr.20142110299

King, F. B., Young, M. F., Drivere-Richmond, K. ve Schrader, P. G. (2001). Defining Distance Learning and Distance Education. *AACE Review (formerly AACE Journal), 9*(1), 1-14. https://www.learntechlib.org/primary/p/17786/.

Lenar, S., Artur, F., Ullubi, S. ve Nailya, B. (2014). Problems And Decision In The Field Of Distance Education. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *131*(2014), 111-117. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.088

Nabolsi, M., Abu-Moghli, F., Khalaf, I., Zumot, A. ve Suliman, W. (2021). Nursing Faculty Experience With Online Distance Education During COVID-19 Crisis: A Qualitative Study. *Journal of Professional Nursing*, *37*(5), 828-835. https://doi.org/10.1016/j.profnurs.2021.06.002

Nation, D. (1987). Some reflections upon teaching Sociology at a distance. *Distance Education, 8*(2), 190-207. https://doi.org/10.1080/0158791870080204

Nerse, S. (2020). Dijital Eğitimde Eşitsizlikler Kırsal-Kentsel Ayrımlar ve Sosyoekonomik Farklılaşmalar. *İnsan&Toplum,* 10(4), 413-444.

Nısrıne, S. ve Abdelwahed, N. (2022). Distance education in the context of the COVID-19 pandemic Case of the Faculty of Sciences Ben M'Sick. *Procedia Computer Science*, *198*(2022), 441-447. https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.12.267

Noh, N. M., Isa, P. M., Samah, S. A. A., Noh, N. M. ve Isa, M. A. M. (2012). Establishing an Organisational e-learning Culture to Motivate Lecturers to Engage in e-Learning in UiTM. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 67(2012), 436-443. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.11.348

Özmen, Z. M. (2010). Bir Lisansüstü Öğrencisinin Telekonferans ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları Dersindeki Deneyimleri. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, *1*(2), 217-232.

Özyürek, A., Begde, Z., Yavuz, N. F. ve Özkan, İ. (2016). Uzaktan Eğitim Uygulamasının Öğrenci Bakış Açısına Göre Değerlendirilmesi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(2), 592-605.

Papuşcuoğlu, T. (2021). Eğitim Hakkı Üzerine Bir Tartışma: Uzaktan Eğitim Sürecinin Bourdieu Üzerinden Bir Analizi. *TİHEK Academic Journal,* 4(6), 129-148.

Rogozin D., Solodovnikova O. ve Ipatova A. (2022). Üniversite öğretim üyeleri yükseköğretimin dijital dönüşümünü nasıl algılıyor. *Eğitim Sorunları/ Educational Studies Moscow* 2022(1), 271-300.

Salar, H. C., Özçınar, H., Kara, C. O., Vatansever, İ., Kısaç, İ. ve Kutluhan, A. (2023). Pandemi deneyimi sonrasında öğretim elemanlarının eğitimde dijital dönüşüme ilişkin görüşleri: Pamukkale Üniversitesi örneği. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi,* 9(1), 1-22. https://doi.org/10.51948/auad.1192794

Samur Y., Akgün E. ve Duman B. (2011). Distance Education in Turkey: Past-Present-Future. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar.* Bölüm XI, 1325-1330.

Santos, H., Batista, J. ve Marques, R. P. (2019). Digital transformation in higher education: the use of communication technologies by students. *Procedia Computer Science, 164*(2019), 123-130. https://doi.org/10.1016/j.procs.2019.12.163

Selwyn, N. ve Facer, K. (2014). The sociology of education and digital technology: past,present and future. *Oxford Review of Education*, *40*(4), 482-496. https://doi.org/10.1080/03054985.2014.933005

Sezgin, S. ve Fırat, M.(2020). Covid-19 Pandemisinde Uzaktan Eğitime Geçiş ve Dijital Uçurum Tehlikesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd),* 6(4), 37-54.

Sheller, M. (2014). The new mobilities paradigm for a live sociology. *Sage Journals, 62*(6), 1-23. https://doi.org/10.1177/0011392114533211

Sjöberg, J. ve Lilja, P. (2019). University Teachers' Ambivalence about the Digital Transformation of Higher Education. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 18*(13), 133-149. https://doi.org/10.26803/ijlter.18.13.7

Sumner, J. (2000). Serving the System: A critical history of distance education. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning, 15*(3), 267-285. https://doi.org/10.1080/713688409

Tóth, T., Virágh, R., Hallová, M., Stuchlý, P. ve Hennyeyová, K. (2022). Digital Competence of Digital Native Students as Prerequisite for Digital Transformation of Education. *International Journal of Emerging Technologies in Learning (iJET).* 17(16), 149-166. https://doi.org/10.3991/ijet.v17i16.31791

Tulunay Ateş, Ö. (2014). Yükseköğretimde Uzaktan Eğitimin Sayısal Verilerle Değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9(1), 22-40.

Tuncer, M. ve Taşpınar, M. (2008). Sanal Ortamda Eğitim ve Öğretimin Geleceği ve Olası Sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 125-144.

Uluyol, Ç. ve Karadeniz, Ş. (2009). Bir Harmanlanmış Öğrenme Ortamı Örneği: Öğrenci Başarısı ve Görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* VI(I), 60-84.

Yao, S., Li, D., Yohannes, A. ve Song, H. (2021). Exploration for network distance teaching and resource sharing system for higher education in epidemic situation of COVID-19. *Procedia Computer Science*, 183(2021), 807-813. https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.03.002

Yavuzer, H. ve Kahraman, A. B. (2013). Nevşehir Üniversitesindeki Uzaktan Eğitime Sosyolojik Bir Bakış. *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2(2), 131-154.

Wang, K., Li, B., Tian, T., Zakuan, N. ve Rani, P. (2023). Evaluate the drivers for digital transformation in higher education institutions in the era of industry 4.0 based on decision-making method. *Journal of Innovation&Knowledge,* 8(3), 1-12. https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100364

İnternet Kaynağı:

https://www.globenewswire.com/en/news-release/2023/02/02/2600283/0/en/E-Learning-Market-is-Projected-to-Hit-USD-848-12-Billion-at-a-CAGR-of-17-54-by-2030-Report-by-Facts-Factors-FnF.html